

SAVUVERHOSTA TODELLISUUTEEN (YLILUONNOLLISEN ONGELMA)

KOLUMNI

Jumalharhat

ROBERT BROTHERUS

Keskustelua yliluonnollisesta lähestytään usein kysymällä ”onko yliluonnollista olemassa?” Oliko tapahtuma X yliluonnollinen vai luonnollinen? Tällainen kysymyksenasettelu menee kuitenkin jo läh-
tökohtaisesti pieleen, koska se olettaa virheellisesti, että ”yliluonnollinen” olisi selkeästi määritelty. Vaikka yliluonnollinen saattaa intuition tasolla tuntua ymmärrettävältä käsitteeltä, termin ongelmallisuus paljastuu, kun kaivetaan vähänkin pintaa syvemmältä. Monet sille tarjotut määritelmät ovat keskenään ristiriitaisia ja myös itsessään ongelmallisia.

Yksi mahdollinen määritelmä on, että yliluonnollista on kaikki, mikä ei ole luonnollista. Tällöin pitää kuitenkin määritellä, mikä sitten on ”luonnollista” tai ”luonto”. Usein nämä puolestaan määritellään kaikeksi, mikä ei ole yliluonnollista, jolloin ajaututaan kehäpäätelmään.

Ratkaisua voidaan hakea määrittelemällä ”luonnollisiksi” luonnonlakien mukaan toimivat ilmiöt ja oliot. Tällöin yliluonnollisiksi päätyvät luonnonlakien vastaiset tai ne ylittävät ilmiöt. Tällainen rajanveto on kuitenkin historian valossa ongelmallista, sillä monet aiemmin selittämättömät ja jopa näennäisesti luonnonlakien

vastaiset ilmiöt ovat tieteen kehityksen myötä saaneet selityksen – ja samalla käsityksemme luonnonlaeista on laajentunut.

Esimerkiksi elävillä olennoilla ajateltiin aikoinaan olevan jonkinlainen luonnonlakien ulkopuolella vaikuttava ”elämänvoima”, joka erottaa ne elotomasta aineesta ja saa ne elämään. Sittenkin eliöiden toiminta on kuitenkin opittu selittämään tunnettuja luonnonlakeja noudattavien biokemiallisten reaktioiden avulla.

Nykytiedon valossa voimme huomata, että luonnonlait ylittävänä pidetty selitys kuvasti vain ihmiskunnan aiempaa tietämättömyyttä, ei mitään olevaisuuden todellista ominaisuutta. Näin ollen emme voi mistään tällä hetkellä luonnonlait näennäisesti ylittävistä ilmiöistä varmasti sanoa, onko kyseessä todellisten luonnonlakien todellinen ylitys. Tulevaisuuden tiede voi sisältää laajempia luonnonlakeja, joihin ilmiö sopii hyvin. Tai luonnonlakien ylitys voi olla näennäinen, koska ilmiön havainnointi on tehty virheellisesti, kuten kuvitelmaiksi osoittautuneiden N-säteiden tapauksessa 1900-luvun alussa.

Vaihtoehtoisesti voidaan sanoa, että yliluonnollisia ovat ilmiöt, jotka aiheuttavat hämmästyksiä ja ihmetystä ja ovat arkiajattelun tai intuition vastaisia. Kuitenkin monet täysin luonnonlakien mukaiset ilmiöt, kuten kvanttimekaniikan aalto-hiukkasdualismi, ovat arkiajattelun ja intuition vastaisia. Myöskään taikatemppuja ei voi mitenkään pitää yliluonnollisina, vaikka ne aiheuttavatkin hämmästyksiä ja ihmetystä, jos emme ymmärrä niiden taustalla olevaa kikkaa.

Uskonnoissa saatetaan lisäksi yrittää määritelmää, jossa yliluonnollisia asioita ovat Jumalan teot. Tämäkin määritelmä on omiaan johtamaan kehäpäätelmään, koska Jumala tyypil-

lisesti määritellään yliluonnolliseksi olennoiksi, joka pystyy tekemään yliluonnollisia tekoja.

Mitä asialle sitten pitäisi tehdä, kun selkeä määritelmä lipsuu jatkuvasti käsistä? Mitä enemmän olen asiaa pohtinut, sitä enemmän koko yliluonnollisen käsite on alkanut tuntua minusta ei vain turhalta, vaan myös haitalliselta: retoriselta painolastilta, jota ilman filosofinen keskustelu ilmiöiden ja asioiden olemuksesta olisi selkeämpää ja rakentavampaa. Yliluonnollisen käsitteestä voidaan päästä eroon seuraavilla periaatteilla:

1. ”Luontoon” kuuluu koko olevainen: kaikki, mitä on olemassa missä muodossa tahansa, tunnemeko sitä tai emme.
2. Luonnontieteet tutkivat kaikkea todellisuutta, joka on havainnoilla ja kokeilla tutkittavissa.
3. Kaikki todelliset ilmiöt ovat määritelmällisesti todellisten luonnonlakien mukaisia, koska muuten kyseessä ei olisi luonnonlaki, joka koskee kaikkea olevaista.
4. Näennäisesti tunnettujen luonnonlakien vastaiset havainnot ovat joko virrehavainnot, virhetulkintoja tai osoituksia jostain vielä tuntemattomasta luonnonlaista.
5. ”Yliluonnollinen” on käsitteenä tyhjä tai mieletön, ja se pitää tapauskohtaisesti korvata selkeämmillä ja konkreettisemmilla käsitteillä.

Psykologian, antropologian, historian ja uskontotieteen aloilla voi toki olla edelleen perusteltua käyttää termiä ”yliluonnollinen”, kun puhutaan ihmisten ja kulttuurien uskomuksista sekä ajattelun mekanismeista. Sen käyttö ei kuitenkaan ole perusteltua filosofisessa keskustelussa maailman luonteesta ja ilmiöiden selityksestä.

Onko tämä sitten jonkinlainen ateistinen retorinen kikka, jolla yrittään määritellä ihmeet ja jumalat pois? Ei toki. Yliluonnollisen käsitteen häivyttäminen filosofisesta keskustelusta ei itsessään sulje pois vaikkapa kuolleista heräämisen mahdollisuutta tai kummitusten tai jumalien olemassaoloa. Tuollaiset näennäisesti luonnonlakien vastaiset ilmiöt vain muuttuvat ilmiöiksi, jotka ovat joko epätodellisia – eli eivät oikeasti ole olemassa – tai sitten todellisia, luonnollisia ja toistaiseksi tuntemattomien luonnonlakien mukaisia ilmiöitä.

Näiden ilmiöiden luonnetta ja todennäköisyyttä pitää siis viime kädessä käsitellä samoilla logiikan, evidenssin ja lainalaisuuksien säännöillä kuin kaikkien muidenkin ilmiöiden. Kun luonnollinen–yliluonnollinen-kaksoisstandardin savuverho hälvenee, kirkastuu todellinen kysymys: onko jokin ilmiö todellinen vai todennäköisemmin vain illuusio ihmisten mieli-
kuvituksessa?

On yleistä ajatella, että varhaisilla ihmisyyhteisöillä oli paljon yliluonnollisia uskomuksia. On totta, että tällaisten yhteisöjen maailmankuvaan kuuluivat ihmisten, eläinten, puiden, vuorten ja taivaan lisäksi myös esisien henget, eläinten henget, puiden henget sekä vuorten, taivaan ja muiden luonnonilmiöiden jumalat. Ihmisillä on aina ollut tarve ja taipumus keksiä selityksiä maailman ilmiöiden jäsentämiseksi silloinkin, kun heidän tietämyksellään ei ole ollut mitään mah-

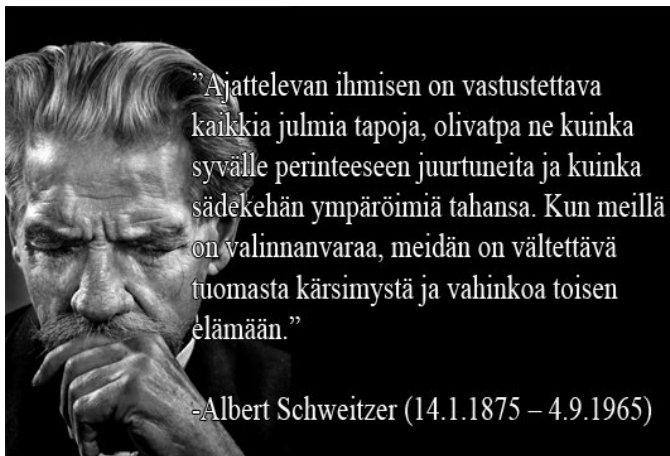
dollisuutta löytää ilmiöiden oikeaa selitystä.

Antropologinen tutkimus perinteisistä yhteisöistä on kuitenkin osoittanut, että tällaisessa animistisessä maailmankuvassa ihmiset eivät välttämättä tehneet eroa luonnollisen ja yliluonnollisen välillä. Heillä ei ollut yliluonnollisen käsitettä samassa mielessä kuin modernilla länsimaisella ajattelulla, vaan puut, esi-isien henget, vuoret ja taivaan jumalat olivat heille saman todellisuuden osia. Me toki näemme nykytiedon, evidenssin ja logiikan valossa, että monet heidän käsityksistään olivat virheellisiä. Mutta ajatus siitä, että osa heidän käsityksistään olisi ollut heidän omassa ajattelussaan ”yliluonnollisia”, on harhaanjohtavaa nykytietämyksemme projektiota menneisyyteen. Tässä suhteessa ehdotukseni edustaisi eräänlaista paluuta ihmiskunnan alkupe-
räisempään, jakamattoman luonnon ajatteluun.

Vaikka yliluonnollisen häivyttäminen filosofisesta keskustelusta ei itsessään tee uskontojen väitteitä tyhjiksi, sen tuoma selkeytys on nähdäkseen kuitenkin ateismin puolustamisen kannalta edullista. Yliluonnollisen käsitteen ympärillä vallinnut määritelmällinen hämäryys on pelannut uskontojen pussiin luomalla savuverhon – illuusion tiedosta tai ymmärryksestä, jota ei todellisuudessa ole. Kun samalla ”luonto” määritellään kaikeksi, mikä on olemassa, ei jumalille ja ihmeille jää enää tällaista ”pakopaikkaa” maa-

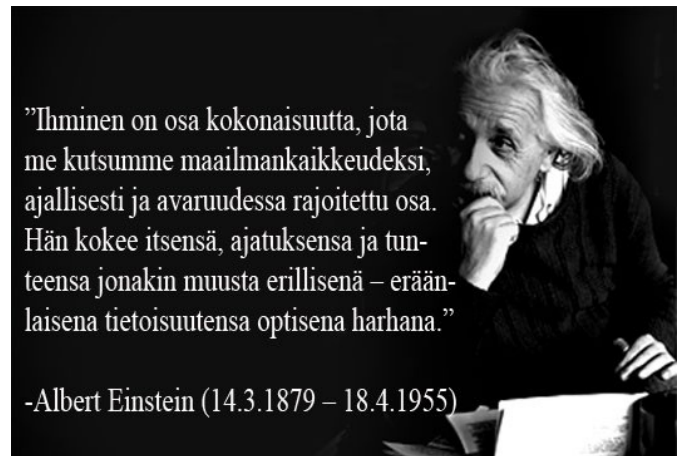
ilmankaikkeuden ja luonnonlakien tuolla puolen. Ne altistuvat selkeämmin samoille perusteiden, evidenssin ja todennäköisyyden säännöille kuin muutkin väitteet.

Yliluonnollisen mukana häipyä myös uskonnollisessa argumentaatiossa joskus käytetty jokerikortti: kiperissä tilanteissa esiin vedettävä näennäinen selitys, vaikka mitään ei oikeastaan ole selitetty.

”Ajattelevan ihmisen on vastustettava kaikkia julmia tapoja, olivatpa ne kuinka syvälle perinteeseen juurtuneita ja kuinka sädekehän ympäröimiä tahansa. Kun meillä on valinnanvaraa, meidän on vältettävä tuomasta kärsimystä ja vahinkoa toisen elämään.”

-Albert Schweitzer (14.1.1875 – 4.9.1965)

”Ihminen on osa kokonaisuutta, jota me kutsumme maailmankaikkeudeksi, ajallisesti ja avaruudessa rajoitettu osa. Hän kokee itsensä, ajatuksensa ja tunteensa jonakin muusta erillisenä – eräänlaisena tietoisuutensa optisena harhana.”

-Albert Einstein (14.3.1879 – 18.4.1955)

